

**„LUMINĂTORUL” – REPER DE PRESTIGIU
ÎN PROCESUL DE CONSTITUIRE A PRESEI NAȚIONALE
ÎN BASARABIA (1908-1944)**

*Silvia GROSSU,
doctor în istorie, conferențiar universitar,
Universitatea de Stat din Moldova*

Summary. Among the Romanian magazines in Bessarabia, which emerged after the Russian revolution of 1905, there is also "Luminătorul" ("The Enlightener"), a church newspaper, one of the most stable in this Romanian province. Founded in 1907, the magazine will appear until 1944, when it will be banned by the communist regime. After 1918, "Luminătorul" has been the most important church magazine, being the official body of the Diocese of Chisinau and Hotin. An important role in the publication of this magazine was played by its two directors: archimandrite Gurie Grosu and protopriest Constantin Popovici. Throughout the period of appearance, "Luminătorul" has fought for the confessional and national identity marks of the Bessarabians.

Key words: "Luminătorul" ("The Enlightener"), church magazine, rubrics, identity marks, Orthodox church.

Fondarea revistei „Luminătorul”. În ianuarie 2018 s-au împlinit 110 ani de la înființarea revistei cu caracter religios „Luminătorul” (1908-1944), cea mai longevivă publicație periodică în limba română din Basarabia în prima jumătate a secolului al XX-lea. „Luminătorul” a fost editat sub egida Congresului preoțesc și a *Frățimii Nașterii lui Hristos*, din inițiativa și prin efortul ieromonahului Gurie Grosu, care a înaintat un raport bine argumentat către Sinodul rus. „Ideea unei reviste moldovenești în Basarabia de după 1905 a pus-o în circulație publică și a susținut-o călduros, dându-i și numele de azi, inimosul ieromonah Gurie, misionar al bisericii pravoslavnice de aici, un alt suflet ce pricepea și simțea trebuința de a-i aduce norodului învățămintele creștinești și toate îndrumările morale în graiul lui, ca să le înțeleagă” [8, p. 2]. Astfel, a fost îngăduită de către autoritățile Imperiului Rus editarea „Luminătorului”, primul „jurnal bisericesc” în limba română din Basarabia cu subtitlul „Lumina lui Hristos să lumineze tuturor”. Pe un segment de câțiva ani, anume pe parcursul anilor 1908-1913, „Luminătorul” a fost prima și unica revistă basarabeană în limba română. Ieromonahul Gurie Grosu împreună cu protoiereul Constantin Popovici au fost primii ei redactori și corectori. *Înființată „cu scopul să lumineze pe cei ce zac întru întunericul neștiinței și vorbesc românește”* [8, p. 2]. publicația periodică a fost „singura făclie a românismului ce-a ars neîncetat până la Unire” [13, p. 109]. Conținutul revistei era structurat

tradițional în *partea oficială*, destinată clerului, și *partea neoficială*, destinată, în primul rând, credincioșilor. Partea oficială a revistei era destinată circulației informațiilor de uz intern pentru clerul din Eparhia Chișinăului. Ea era de obicei redusă la câteva pagini, deoarece biserica din Basarabia își avea încă din anul 1867 organul oficial de presă – „Kișineovschie eparhialinîie vedomosti” (Buletinul /Monitorul Eparhiei Chișinăului), care se achita perfect de misiunea reflectării în paginile sale a tuturor ordonanțelor, circularilor și a altor acte oficiale, necesare clerului din Eparhie (de menționat, că monitorul a avut din 1867 până în 1971 și variantă în limba română).

Partea a doua a jurnalului, cea neoficială, destinată atât preoților, cât și enoriașilor, inserează de regulă materiale cu caracter popularizator și culturalizator. Numeroase articole cu privire la organizarea bisericească, predici, vieți ale sfinților, pilde moral-religioase, povestiri, articole cu caracter apologetic și dogmatic – toate, în cele mai multe cazuri, traduse din rusește, formează partea principală a revistei. „Luminătorul” devine izvorul de inspirație al preoților, suport sigur pentru „via comunicare cu poporani”. Diverse rubrici și compartimente: „Religie”, „Istoria Bisericii”; „Sărbători bisericești. Obiceiuri”, „Predici”, „Învățământ. Educație. Povețe” ș.a. acopereau variate necesități ale clerului și enoriașilor basarabeni.

Pe tot parcursul acestor ani grei de stăpânire rusească, revista s-a menținut grație unor preoți, nu atât cărturari, cât mai degrabă temerari, oameni de suflet cu înalte tendințe spre cultura națională, care au vegheat fidel la „căpătâiul” ei. Puțini preoți basarabeni cunoșteau bine limba română. Din aceste considerente, editarea unei reviste nu era un lucru ușor pentru redactori, dar bunele cunoștințe de limbă română ale ieromonahului Gurie „salvau” situația: „Ieromonahul Gurie, scria preotul Popovici, (...) care ca misionar eparhial se obișnuise a ține conferințe pentru moldoveni în limba moldovenească, avea mai strânsă legătură cu poporul de jos și cunoștea mai bine decât mine limba curată moldovenească, limba de carte” [2, p. 67]. Deși revista avea o tematică concretă și un contingent de cititori bine determinat, editorii ei au știut să evite unilateralitatea, făcând din „Luminătorul” și prima școală de jurnalism pentru reprezentanții clerului din Basarabia. Până la apariția celorlalte publicații clericale, dar și în perioada interbelică, „Luminătorul” a continuat, timp îndelungat, să fie singura publicație periodică unde mânuitorii condeiului în limba română au putut să facă școală în ale scrisului. Nu trebuie de trecut cu vederea faptul că majoritatea colaboratorilor publicațiilor religioase din perioada interbelică erau preoții sau intelectualii cu studii făcute în Rusia, pe care și le-au perfecționat parțial doar prin filiera presei românești, prin contactul cu literatura și cu intelectualii de peste Prut. Doar atât nu era suficient și „deseori limba materialelor publicațiilor periodice respective suferea de inadvertențe verbale crase” [1, p. 207].

Diversitatea tematică în paginile „Luminătorului”. Primele publicații de limbă română din Basarabia de la începutul secolului al XX-lea au avut un variat program iluminist-culturalizator. Ne-o confirmă programele și platformele acestora, începând cu

primele publicații de expresie românească: gazetele „Basarabia” (1906-1907) și „Moldovanul” (1907-1908), revista „Luminătorul” (1908-1944), ziarul „Glasul Basarabiei” (1913-1914), revista și ziarul „Cuvânt moldovenesc” (1913-1918, 1926-1940) și continuând cu majoritatea publicațiilor de limbă română din perioada interbelică. Paginile acestor publicații periodice ofereau exemple de articole, care, deși uneori minore în plan lingvistic, se remarcă prin elementul neobișnuit al curajului civic, mai ales sub stăpânirea rusească: „Dați noroadelor învățătura adevărată și înțeleasă”, „Școlile sătești și limba înrînsele”, „Ce ne învață istoria”, „Răul întunericului” etc.

Despre multitudinea de probleme pe care le trata „Luminătorul” ne dăm seama doar parcurgând cu privirea sumarul bogat al fiecărui număr. Așa, de exemplu, în partea oficială, pe lângă circulare, ordonanțe, apeluri oficiale, mai sunt publicate și informații detaliate despre examenele de admitere la Seminarul Teologic și la Facultatea de Teologie (începând cu 1926, anul înființării acesteia), despre aprobarea și editarea manualelor de religie pentru cursul primar și cel secundar, despre componența corpurilor didactice de la diferite instituții de învățământ, despre predarea religiei în școală, despre asigurarea cu material didactic (bunăoară, aflăm că în anul 1929 au fost editate 52 titluri de manuale) și multe altele. Partea neoficială însuma materiale ample la diverse rubrici: „Filozofie. Sociologie”, „Probleme sociale. Economie”, „Probleme de drept”, „Știință. Cultură. Artă”, „Istorie. Geografie. Personalități”, „Literatură. Critică și istorie literară”, „Reclamă. Presă. Bibliografie”, „Scrisori către enoriași”, „Cuvinte creștinești”, „Revista revistelor”.

Se cuvine să notăm că, la începutul sec. al XX-lea, orientarea clerului basarabean spre valorile perene ale românismului a mai fost stimulată și de investigațiile tot mai insistente ale cercetătorilor ruși, pentru care tradițiile, datinile și obiceiurile românilor din Basarabia au prezentat mare interes, mai ales către sfârșitul veacului al XIX-lea. Despre aportul acestora la evaluarea patrimoniului național a scris detaliat profesorul Dumitru Coval [4], cercetătorul Ion Osadcenco [10] și alții. Interesul și tentativele de valorificare a creației populare orale se înregistrează în Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea, aceste preocupări sporind la începutul secolului al XX-lea prin contribuția publicațiilor religioase în limba rusă „Monitorul /Buletinul Eparhiei Chișinăului” și „Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Chișinău”, apoi a revistei „Luminătorul” Colaboratorii acestor publicații cercetează în chip sistematic arhivele locale, folosesc pe larg izvoarele originale românești, întreprind în același scop călătoriile în Principatele Române la biserici și mănăstiri vestite, fac cunoștință cu reprezentanții bisericii române, preiau din experiența lor de valorificare a tezaurului național (este concludentă în acest sens activitatea lui Gurie Grosu și a lui Arsenie Stadnițchi).

În perioada interbelică, de asemenea, interesul pentru istorie, folclor, obiceiuri, tradiții, datini este susținut de toate publicațiile cu profil religios din Basarabia.

Preocuparea constantă pentru patrimoniul popular trebuie legată neîndoiește de impactul acestuia, ca element component indispensabil al culturii naționale, asupra credinței și bisericii ortodoxe. Ponderea capitală a obiceiurilor, alături de limbă, este decisivă în conturarea specificului unui popor și este în raport direct cu evoluția bisericii acestui popor. De menționat că cea mai mare parte din datinile și obiceiurile populare a fost și rămâne în strânsă legătură cu sărbătorile creștinești – colindatul și Nașterea Domnului, uratul/semănatul și Sfântul Vasile, Boboteaza, rusaliile, nașterea/botezul, cununia, moartea etc. Evaluarea globală a obiceiurilor și tradițiilor, privite drept componente indispensabile ale culturii naționale, ne conduce la ideea importanței lor ca element de coeziune în fața primejdiilor de înstrăinare, precum politica de rusificare forțată, inochentismul, postinochentismul, sectarismul, ateismul și alte mișcări cu caracter distructiv din perioada cercetată. Datinile și obiceiurile în alianță cu limba maternă imprimă neamului caracterul, natura, geniul, individualitatea, îl cimentează în fața vicisitudinilor sorții, îi înfrumusețează existența fizică și morală. Progresul nu trebuie să aducă părăsirea datinilor, ci înnobilarea lor. De aici extragem și obiectivul principal al publicațiilor clericale de limbă română din Basarabia: păstrarea obiceiurilor frumoase, sănătoase care înobilează un popor și combaterea obișnuințelor dăunătoare, care alterează ființa națională. Astfel, prin reevaluarea tradițiilor populare, prin însușirea și propagarea lor se consolidează tezaurul spiritual al neamului.

Prin valorificarea și explicarea tradițiilor populare în paginile presei clericale, biserica realizează o apropiere de „trunchiul cel mare al neamului” – țărâtimea. Concomitent cu traiul greu al plugarilor, preoții basarabeni au cunoscut direct de la sursă datinile, obiceiurile și tradițiile populare. Atașamentul clerului pentru oamenii simpli a dictat această aplecare a presei clericale asupra a tot ceea ce constituia valoare națională, câștigându-și meritul valorificării și perpetuării acestui tezaur. Iar prin îngemănarea cu ritual creștinesc, tradițiile populare prezentau dovada grăitoare atât a vechimii și continuității neîntrerupte, cât și a unității profesionale a poporului român. De aceea articolele publicate în paginile revistei cu profil religios „Luminătorul” pe parcursul a mai mult de trei decenii (1908-1944) denotă interesul și preocuparea constantă a clerului basarabean pentru perenitatea valorilor naționale.

În paginile publicațiilor clericale sunt tratate și probleme de geneză și evoluție ecleziastică, definitorii pentru statutul Bisericii Ortodoxe Românești. Drept confirmare servesc materialele publicate timp de zeci de ani în „Luminătorul” și „Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Chișinău”. Astfel au fost repuse în circuitul valoric documente vechi de istorie și arheologie și acte, care vizau viața bisericească a Moldovei de ambele părți ale Prutului. La aceasta a contribuit, în primul rând, *Obștea bisericească de istorie și arheologie* de sub președinția ieromonahului Gurie, reorganizată ulterior în *Societatea arheologică bisericească*, care la 1906 inaugurează Muzeul bisericesc. În perioada interbelică acesta se transferă într-un spațiu special la Muzeul etnografic din Chișinău. Bogata colecție a muzeului a fost repartizată

în patru secții. În mare parte exponatele au fost dăruite de Casa Arhierească, unele au fost adunate de la bisericile vechi, iar altele au fost oferite ca donații de către particulari. Între acestea – bogate colecții de veșminte, mitre arhieresti, antimise, potire de cositor, aramă și lemn, 50 de icoane, dintre care unele foarte vechi, acte, hrisoave medievale, *Cazania lui Varlaam* (1643), *Biblia de la 1688*, *Biblia de la Petersburg* (1819), *Viețile Sfinților* ale Mitropolitului Dosoftei, *Evanghelia de la Râmnic* (1784), alte tipărituri valoroase, monede, decorații, hărți ș.a.m.d. În „Revista Societății Istorico-arheologice Bisericești din Chișinău” se prezintă „Opisul obiectelor ce se păstrează în Muzeul Societății Istorico-Arheologice Bisericești basarabene” [11, p.101]. De asemenea, și la mănăstirile Suruceni, Hâncu, Chivera, Țigănești, Grădiniște, Noul Neamț, în bisericile Mazarache și Râșcanu din Chișinău s-au păstrat cu grijă numeroase tipărituri românești de o deosebită valoare [9, p. 302]. Publicațiile cu profil religios din perioada interbelică vin și cu o serie de contribuții etnografice referitoare la ținutul Basarabiei, contribuții arhitecturale și istorice referitoare la mănăstirile și bisericile din provincie.

Așadar, Biserica Ortodoxă, în virtutea statutului său secular de focar și tezaurizator de cultură era nucleul magnetic care ținea împreună valorile cele mai de preț ale Basarabiei – lăcașuri sfinte, picturi, icoane, veșminte, obiecte de cult; cărți, hrisoave, calendare și alte tipărituri – în calitate de cultură materială; datini, ritualuri, obiceiuri, tradiții, folclor – în calitate de cultură spirituală. Posibilitățile enorme oferite de presă în sensul evaluării și protejării acestor valori au fost puse în aplicare cu multă abilitate și eficiență de către cea mai longevivă publicație periodică în limba română „Luminătorul”, dar și de alte publicațiile cu profil religios – „Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Chișinău”, „Misionarul”, „Raza”, „Însemnări creștine” etc. Materialele publicate în paginile lor denotă tendința publicațiilor periodice de a reface legăturile vechi dintre biserica basarabeană cu cea de peste Prut, din care ea făcea parte integrantă prin restabilirea valorilor naționale comune. Prin exemplele edificatoare ale revistelor religioase din Basarabia, îndeosebi ale „Luminătorului”, conchidem că, rolul incontestabil al publicațiilor periodice cu profil religios în menținerea ființei naționale a românilor basarabeni a fost covârșitor. Presa a perpetuat și a sporit rolul bisericii de păstrătoare (trezorieră) a folclorului, datinilor, formelor de ritual tradițional la botez, cununie, înmormântare, a tradițiilor de comportament și port popular. Probleme de istorie ecleziastică, de etnografie, de evaluare a tot ceea ce înseamnă valoare de patrimoniu pentru un popor au constituit subiectele frecvente ale tuturor publicațiilor cu profil clerical din perioada interbelică. Astfel, ponderea acestor materiale în paginile „Luminătorului” este dominantă, iar în publicațiile periodice „Raza”, „Studentul” ocupă spații impunătoare.

Bogat în articole cu caracter religios și cultural, așa cum și era anunțat programul din start, deducem că pe acest segment revista bisericească „Luminătorul” chiar a excelat. Materiale cu referire directă la biserică, ortodoxism, lăcașuri sfinte, rânduiele și ceremonialuri au apărut multe pe parcursul celor 36 ani de apariție (circa

500 de documente), iar dacă le vom lua în considerare și pe cele ce țin de tema respectivă doar tangențial (manifestări pastorale, obiceiuri, serbări etc.), numărul acestor materiale ar crește până la două mii și mai bine [12, p. 16]. Bineînțeles, că ele sunt foarte extinse ca paliere tematice – diverse acte oficiale despre activitatea Casei eparhiale, cea a Tipografiei exarhicești (eparhiale), a librăriei clerului, despre starea procesului de instruire la Seminarul Teologic sau la Școala de cântăreți, despre orfelinat; dările de seamă anuale pentru starea materială și activitatea Societății Istorico-Arheologice-Bisericești din Basarabia pe anii 1921-1934; procesele-verbale ale adunărilor clerului din Basarabia, descrierea călătoriilor și vizitelor I.P.S. Gurie în parohii și mănăstiri, nenumărate apeluri pentru construcția de biserici; documente cu privire la diferite biserici, mănăstiri, școli eparhiale ș.a. Erau inserate articole consistente despre rolul Bisericii în trecutul neamului românesc (V. Bjola), despre „Decoratia bisericilor moldovenești” (P. Constantinescu-Iași) despre istoricul fabricării lumânărilor (de VI. Ciuda), despre mănăstirea Dobrușa (de arhimandrit Eugenie Laiu), despre principalele mănăstiri din Basarabia (de G. M. Rașcu), „Mănăstirile din Basarabia și cultura religioasă” (de Iraclie Ierod (1926), „Aspecte din viața unei parohii” (1928) și „Însemnări din trecutul parohiei Alcedar, județul Orhei” (1936), ambele semnate de Mihail Vasilache, „Istoria iconomiei mântuirii noastre” de T. Petrovici (1929, nr. 5,9,10,12,13) ș. a. Cele mai ample și mai complexe rămân însă studiile monografice: „O pagină din istoria Bisericii Ortodoxe Basarabene”, publicată de Serghe Bejan pe parcursul anilor 1920-1923, „Din istoria Bisericii neamului românesc”, semnată de profesorul universitar Constantin N. Tomescu (pseudonim *Tomas*) în anii 1920-1921, și „Schiță istorică asupra Sf. Liturghii a Bisericii noastre Ortodoxe” (1928, nr. 17-19), semnată de Constantin Popovici, președintele comitetului de redacție [12, p. 18]. Acești autori au fost specialiști de mare prestigiu în domeniu, teologi bine cunoscuți în Țara Românească, profesori cu renume care, concomitent cu cercetările științifice, lucrau în calitate de profesori nu doar la Seminarul Teologic și la Facultatea de Teologie din Chișinău, dar și la instituții din alte orașe ale României.

Pe alt palier tematic se regăseau multiplele inițiative de caritate ale bisericii din Basarabia, binevenite pentru păturile sărăcite ale populației, pentru orfani, bolnavi etc. În acest context, este de remarcat apelul Societății naționale a femeilor române din Basarabia, prin care, la aniversarea a 25-a de la înființare, se perpetua tradiția de a deschide grădinițe de copii, școli primare, licee, cămine culturale. Pentru tinerele, care studiau la Școala Eparhială de fete, Societatea, înfruntând abil greutățile materiale, a fondat instituții, prin care se acorda fetelor șansa formării intelectuale exemplare. Prin ilustrarea respectivelor exemple edificatoare, publicația urmărea scopul multiplicării printre creștini a inițiativelor educativ-formative și de caritate.

Deși ar părea neobișnuit pentru un jurnal cu tematică bisericească, „Luminătorul” din acei ani tipărea și multă poezie, semnată atât de poeți cunoscuți: Alexie Mateevici, Sergiu Matei Nica (Nicov), Sergiu V. Cujbă, Vasile Luțcan și alții;

cât și de autori doar ai „Luminătorului”. În acest sens, merită să fie menționate cele peste 50 de scrieri ale Laurei Scriban, care între anii 1924-1930 a apărut în paginile „Luminătorului” cu poezie, proză, ziceri moralizatoare, literatură aforistică ș.a. (*Basarabia, De Crăciun, Hristos, Imn lui Hristos, Iubiți-vă, Unicu-mi ideal, Învierea prin har, Ispășirea* ș.a.). O seamă de scriitori care au colaborat la „Luminătorul” o perioadă mai îndelungată au reușit mai apoi să se afirme în calitate de poeți, tipărindu-și creațiile și în alte publicații, iar unii editând cărți de versuri sau proză cu caracter moralizator-creștin. Alexie Mateevici se află în capul acestui șir de nume, deoarece anume el a fost autorul, care pășind peste secole, a ajuns să fie cunoscut și contemporanilor săi și generațiilor următoare,

Tot „Luminătorul” a fost cel care a oferit pe parcursul anilor posibilitatea exercițiului publicistic în limba maternă pentru talentele locale. Clerici cărturari, dar care aveau studii doar în școlile rusești, încercau să ofere cititorilor basarabeni mostre de limbă română literară. „Luminătorul” a constituit o adevărată școală chiar și pentru tânărul Alexei Mateevici. Începând cu anul 1910, Alexei Mateevici devine un colaborator constant al revistei până în anul 1917, anul trecerii subite din viață. În afară de traduceri din proza rusă, de nuvele, învățăături, scrieri morale, în care se condamnau neajunsurile și viciile vieții cotidiene, A.Mateevici, pe atunci student al Academiei Duhovnicești din Kiev, a publicat și un șir de articole cu caracter științific și de valorizare a patrimoniului folcloric. În anii 1911-1913 Mateevici este de o creativitate uimitoare – sunt numere de revistă, unde mai bine de jumătate din spațiul părții neoficiale este acoperit de scrierile sale. Astfel, în primul număr din anul 1911 Alexei Mateevici publică trei articole: „Anul Nou”, „Spre ceruri”, „Pietre”.

Revista „Luminătorul”, prin înseși apariția și menținerea sa vreme îndelungată, a îndeplinit o misiune însemnată de consolidare confesională și cultural-națională. „Apariția revistei bisericești „Luminătorul” în timpurile stăpânirii rusești asupra Basarabiei prezintă unul din cele mai importante fenomene în viața poporului românesc din Basarabia. Este de admirat exactitatea cu care apare această revistă, persistența cu care înfruntă vremurile și împrejurările” [3]. Efortul constant al celor mai îndrăzneți intelectuali din Basarabia a asigurat apariția îndelungată, neîntreruptă a publicației. Colaboratorii revistei au conștientizat din start importanța publicației în limba română nu doar pentru slujitorii bisericii, ci pentru toți credincioșii din Basarabia. „Se simte o legătură vie a clerului de la sate cu revista. Nu numai fruntașii clerului colaborează la această revistă în rând cu arhimandritul Gurie, preoții Constantin Popovici, Mitrofan Ignatiev, Alexei Mateevici, Alexandru Baltaga, Grigorie Constantinescu, Iustin Ignatovici, egumenul Dionisie, cântărețul Ioan Ravca și încă atâtea zeci de nume de smeriți preoți, diaconi și cântăreți de la sate. La revistă au scris și țărani, și învățătorii, și slujbașii” [13].

În anul 1933, în numărul jubiliar dedicat celei de-a 25-a aniversări de la apariția revistei, Pantelimon Halippa scria: „Mai ales aș ține să scot în evidență însemnătatea

„Luminătorului” pentru trezirea conștiinței naționale la moldovenii noștri din Basarabia. Acum 25 de ani, după dispariția subită a primelor ziare în limba română: „Basarabia”, „Viața Basarabiei” și „Moldovanul”, cetitorul moldovan din Basarabia nu era servit decât de câteva publicații sporadice, ca „Pilde și Povește”, Calendarele lui Constantin Popescu, câteva broșurele și o carte de citire și mici foițe pe care le scotea Frăția în numele lui Hristos” [6]. „Luminătorul” a fost de real folos culturii naționale și bisericii ortodoxe, „ducând o propagandă susținută cu puterile de care a dispus neamul nostru oropsit, asupra acelor adevăruri veșnice care alcătuiesc religia creștină, asupra acelor probleme, care interesează așezământul bisericesc și întregul mers al vieții spirituale a moldovenimii noastre basarabene” [14].

Destinul „Luminătorului” în perioada 1940-1944. Ultimatumul din 28 iunie 1940 a pus capăt evoluției firești a Basarabiei. După cum afirmă Luminița Halmagea, „din 28 iunie 1940 în Basarabia începe să domine un genocid spiritual manifestat prin distrugerea materială a instituțiilor culturale ce funcționau anterior, prin demolarea totală a sistemului românesc cultural-educativ, de cercetare științifică, de instruire, prin nimicirea fără urmă a publicațiilor românești existente până în 1940. Primul obiectiv al autorităților sovietice era deznaționalizarea și rusificarea populației” [7]. Metodele și mijloacele de deznaționalizare contra basarabenilor erau cele tradiționale imperiului rus, preluate și folosite de noul imperiu, Uniunea Sovietică: manipularea informațională prin diverse acțiuni propagandistice, persecuțiile, represaliile, deportările, foametea organizată, teroarea. În perioada regimului sovietic, după reanexarea Basarabiei de către URSS, presa a fost dominată de factorul politic, ideologizarea ei prin impunerea dogmelor comuniste fiind o trăsătură distinctă. Totodată s-a urmărit ruperea oricăror legături cu trecutul românesc al provinciei. Românofobia a devenit doctrină de stat și ideea obsesivă a mass-mediei, a scrierilor literare și istorice, a întregului sistem comunist de instruire și educație. Au fost atacate istoriografic originile moldovenilor ca popor autohton, pentru a-l desprinde din rădăcina lui românească și a-l reprezenta ca entitate de sine stătătoare. S-a născut teoria conform căreia „poporul moldovenesc” este altceva decât poporul român. Falsificarea istoriei nu era doar un produs al istoricilor. Frauda era comandată și dirijată de către conducerea partidului comunist al nou formatei Republici Sovietice Socialiste Moldovenești [5, p. 138]. Direcția principală a activității de propagandă în Basarabia reanexată a devenit campania antiromânească, ce căpătase caracter de ură împotriva întregului popor român, a istoriei, culturii și limbii lui. A fost înfăptuită așa-numita *revoluție culturală*, prin care a fost devastat sistemul învățământului public, literatura, arta, presa, tradițiile creștine românești. Bineînțeles că acest tăvălug a distrus toate publicațiile periodice naționale din Basarabia, între care și revista „Luminătorul”.

În perioada celei de-a doua conflagrații mondiale, timp de aproape patru ani (septembrie 1941 - martie 1944), Basarabia s-a aflat în componența României, ceea ce a favorizat revigorarea sub aspect cultural, în general, și reînceperea activității publicațiilor

periodice românești, în particular. Cele mai importante publicații de expresie românească din Basarabia din anii 1941 - 1944 au fost ziarele „Basarabia”, „Raza”, „Cuvânt Moldovenesc”, „Glasul Nistrului”; „Basarabia literară”; revistele clericale „Luminătorul” și „Misionarul”; revistele literare „Viața Basarabiei”, „Cuget Moldovenesc”, care și-au reluat apariția după revenirea administrației românești în Basarabia [5, p. 135]. Un loc aparte în menținerea climatului cultural românesc în această perioadă l-au avut publicațiile cu caracter clerical. După ziarul „Raza”, revistele „Luminătorul” și „Misionarul” au urmat publicațiile cu profil clerical, care și-au reînceput activitatea la scurt timp după retragerea forțată din vara anului 1940, în refugiu. „Luminătorul” își sistase apariția cu numărul din luna iulie 1940. La începutul anului 1941 redactorul dintotdeauna al revistei, Constantin Popovici, ales președinte de onoare al publicației, anunță în paginile „Razei” reluarea editării „Luminătorului”. Astfel cea mai veche publicație religioasă în limba română continua să apară în 4-5 coli cu o periodicitate lunară până în martie 1944 (uneori numerele erau cumulate, de exemplu nr. 5-6 din 1941, nr. 10-11-12 din 1943). Colaboratori în această perioadă au fost Paul Mihailovici, Constantin Tomescu, Serghie Bejan, Pavel Grosu ș.a. Din august 1941 „Luminătorul” revine la Chișinău și continuă să susțină efortul de menținere a conștiinței naționale nu doar în Basarabia, ci și peste Nistru, prin aceasta aducând un serviciu de reală atitudine românească. Publicațiile de limbă română au avut obiectivul fundamental de a menține și de a acoperi necesitățile emancipării culturale în tot teritoriul administrat de către autoritățile românești, adică, pe lângă Basarabia, și Transnistria cu orașul Odesa, inclusiv. Având un pronunțat caracter național-culturalizator, publicațiile periodice în limba română erau cele care propagau valorile culturale comune pentru toți românii, cultivau sentimentele patriotice, încurajau ostașii români de pe fronturile celui de-Al Doilea Război Mondial, susțineau obiceiurile și tradițiile românești în spațiul recâștigat, militau pentru spiritul confesional unic în acest spațiu. Cea mai mare parte dintre publicațiile de limbă română din Basarabia și din Transnistria și-au suspendat activitatea la începutul anului 1944. Totuși aceste publicații periodice au avut o importanță indiscutabilă pentru spiritul românesc, deoarece au întreținut climatul cultural și au neutralizat fisurile culturii străine. Menirea lor a fost de a modela conștiința identității românești a basarabenilor intrată în zodia înstrăinării. Cu numerele cumulate pentru lunile mai-iunie 1944, se încheie și traseul onorabil al celei mai longevive publicații periodice basarabene din sec al XX-lea.

În încheiere, ar fi de remarcat că „Luminătorul”, destoinica tribună a slujitorilor bisericii din Basarabia, a rezistat stoic intemperiilor perioadei, a promovat tenace valorile credinței ortodoxe și ale culturii naționale. Atât în perioada stăpânirii rusești, cât și în perioada interbelică, probleme de istorie ecleziastică, de etnografie, de evaluare a tot ceea ce înseamnă valoare de patrimoniu pentru un popor, au constituit subiectele constante ale publicației cu profil clerical, astfel că ponderea acestor materiale în revista „Luminătorul” este dominantă. Paginile sale mai păstrează încă

multe lucrări de valoare, rămase nevalorificate de cercetătorii contemporani și necunoscute pentru cititorul de astăzi, de aceea ar fi oportun de readus în circuitul neuitării acest material valoros pentru legitimarea noastră identitară: confesională și culturală. Cercetătorul bibliograf, regretatul Ion Șpac, contabilizând în peste opt mii de fișe doar titlurile acestei imense zestre imateriale, pe care ne-o oferă „Luminătorul”, susține că fiind editat acest fișier „ar înlesni depistarea materialelor necesare în plan istoric, concomitent sporind nivelul informativ al cercetărilor, al tuturor celor dornici să se apropie de trecutul acestei merituose publicații creștine” [12, p. 17]. Selectarea celor mai relevante dintre ele se impune. Acestea ar putea fi publicate într-un volum aparte ca un gest de prețuire a eforturilor înaintașilor.

Referințe bibliografice:

1. Buzilă B. Din istoria vieții bisericești din Basarabia. (1812-1918; 1918-1944). București-Chișinău, 1996.
2. Ciachir N. Basarabia sub stăpânire țaristă (1812-1917). București: Editura didactică și pedagogică, 1992.
3. Ciobanu Ș. Cum se oglindește viața Românilor basarabeni în revista „Luminătorul”. În: Viața Basarabiei, 1933, nr. 73.
4. Coval D. Din istoria jurnalisticii democratice românești. Chișinău: Știința, 1992.
5. Grossu S. Presa din Basarabia în contextul socio-cultural al anilor 1906-1944. Chișinău: Tehnica-Info, 2002, p. 135.
6. Halippa P. Cu prilejul jubileului de 25 de ani ai „Luminătorului”. În: Viața Basarabiei. 1933, nr. 68.
7. Halmagea L. În: Literatura și arta, 3 iunie 1999.
8. Luminătorul, 1933, nr. 1.
9. Mihail P. Mărturii de spiritualitate românească în Basarabia. Chișinău: Știința, 1993.
10. Osadcenco I. Relații de prietenie moldo-ruso-ucrainene. Chișinău, 1978.
11. Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Chișinău, 1923, volumul XV.
12. Șpac I. Pagini de istorie a presei periodice basarabene. Chișinău, 2010.
13. Viața Basarabiei, 1933, nr. 109.
14. Ziarul Ardealul, 1918, 4 ianuarie.